

warbixin

minority
rights
group
international

**CLEAR
Global**

**Caqabadaha luuqadeed ee ololaha
talaalka dabaysha gudaha Somalia:
Diirada lagu saaray dadka ku hadla
lahjada Maayga ee Banadir**

Gabar yar oo Shiidle ah ayaa xarig madaxa ugu duubatay si ay goyskeeda biyo ugu dhaamiso xerada barakacayaasha Al-Biri ee duleedka Muqdisho.
Mudadnaan: Mohamud Utaama.

Mahadnaq

Warbixintan waxaa la soo saaray iyadoo ay gacan dhaqaale ka heshay Hay'adda Bill & Melinda Gates Foundation. Nuxurka warbixintan ayaa ah masuuliyadda keliya ee ay leedahay Minority Rights Group, xaalad kastana looma tixgelin karo inay ka tarjumayso mowqifka Bill & Melinda Gates Foundation.

Mahadcelinta qoraaga

Waxaan rabnaa inaan u mahadcelinno dhammaan ka qaybgalayaasha daraasaddan. Aragtidaadu waxay noo ahayd qiimo anaga iyo bulsho weynta bini'aadantinimo waxaana rajaynaynaa inay u horseedi doonto barnaamij caafimaad oo horumarsan iyo ololaha talaalka dabaysha ee bulshadaada.

Waxaan jeclaan lahayn inaan u mahadcelino Shabakadda u doodista Bulshooyinka La Yaqaan (MCAN), Xarunta Horumarinta Dooxada Jubba (JVDC) iyo Humanity & Inclusion for Sustainable Advocacy (HISA) taageeradooda cilmi-baaristan. Gaar ahaan, waxaan jeclaan lahayn inaan u mahadcelino kooxda cilmi-baarista. Anagoo ka socda HISA, waxaan u mahadcelineynaa Shukri Abass Ibrahim, Yusuf Abdulahi Ibrahim iyo Faiza Isse Mubarak. Ka socodo JVDC: Abdullahi Aweis Hussein, Saflya Hussein Garaad iyo Abdi Salad Mberwa. Ka socodo MCAN: Ismaaciil Maxamed, Fowzia Cabdullaahi iyo Naciima Cismaan Cabdi. Waxaan mahad gaar ah u jeedinayaa Saflya Shucayb iyo Mohamed Eno oo ka socday MRG oo isku dubariday daraasaddan iyo Claire Thomas oo iyadu samaysay oo kormeeraysay daraasaddan.

Ka socota CLEAR Global, waxaan jeclaan lahayn inaan u mahadcelino Ingrid Gercama iyo Christine Fricke, oo hogaaminayay cilmi-baarista, Restine Andrea Portugal iyo Ellie Kemp, oo bixiyay taageero cilmi baaris, iyo Alyssa Boularès maamulka mashruuca.

© Kooxda Xuquuqaha Tirada Yar ee Caalamiga ah Oktoobar 2023.
Dhammaan xuquuqaha way xifdiyeen

Alaabada daabacaadan waxaa loo soo saari karaa waxbarid ama arimo kale oo aan ganacsi ahayn. Qayb ka mid ah lagama yaabo in dib loo daabaco sinaba ha ahaato ujeedo ganacsi la'aanteed ogolaansho cad oo hore oo ka timid kuwa haysta xuquuqda daabacaada. Wixii macluumaad dheeraad ah fadlan la xiriir MRG. Diiwaanka buuga CIP ee daabacaadan ayaa laga heli karaa Maktabadda Ingiriiska. **ISBN** Online 978-1-915898-11-1. **La daabacay** Oktoobar 2023.

Caqabadaha luqadeed ee ololaha tallaalka dabeysha ee Soomaaliya: Diirada saar dadka ku hadla Maayga ee Banaadir waxaa daabacay MRG si ay gacan uga geysato fahamka dadweynaha ee arrinta ka kooban mawduuceeda. Qoraalka iyo ra'yiga qoraagu qasab maaha inay ka tarjumayaan si faahfaahsan iyo dhammaan dhinacyadiisa, aragtida guud ee MRG.

Minority Rights Group International

Minority Rights Group International (MRG) waa urur aan dawli ahayn (NGO) oo ka shaqeeya sugidda xuquuqda bulshooyinka, diinta iyo luqadaha laga tirada badan yahay iyo dadyowga asalka ah ee adduunka oo dhan, iyo in ay horumariyaan iskaashiga iyo isfahamka ka dhexeeya bulshooyinka. Hawlaheenna waxay diiradda saarayaan u doodista caalamiga ah, tababarka, daabacaadda iyo wacyigelinta. Waxaa na hagaayo baahiyaha ay muujiyeen shabakadaha hay'adaha aan bahwadaagta nahay ee caalamka, kuwaas oo matalaya dadka laga tirada badan yahay iyo kuwa asaliga ah.

MRG wuxuu la shaqeeyaa in ka badan 150 hay'adood oo ku yaal ku dhawaad 50 waddan. Golahayaga maamulka, oo shira laba jeer sannadkii, waxay xubno ka yihiin 10 waddan oo kala duwan. MRG waxa uu heer la tashi kula leeyahay Golaha Dhaqaalaha iyo Bulshada ee Qaramada Midoobay (ECOSOC), iyo heerka goobjooge ee Komishanka Afrika ee Xuquuqda Aadanaha iyo Dadka (ACHPR). MRG waxa uu u diiwaan gashan yahay samafal ahaan iyo shirkad ku xaddidan dammaanad sida uu dhigayo sharciga Ingiriisiga: Nambar. 282305, shirkad xaddidan nambar. 1544957.

CLEAR Global

Hadafka CLEAR Global waa inuu dadka ka caawiyo sidii ay u heli lahaayeen macluumaad muhiim ah oo la maqlo, luqad kasta oo ay ku hadlaan. Waxay ka caawisaa kuwa kale ee aan faa'iido doonka ahayn inay dhagaystaan oo ay si wax ku ool ah ula xiriiraan bulshooyinka ay u adeegaan - iyada oo loo marayo xogta iyo cilmi-baarista, tarjumaada iyo taageerada maqalka, tababarka iyo talada, iyo xalalka teknoolajiyada luqadda ee ka qaybgalka bulshada.

Humanity and Inclusion for Sustainable Advocacy (HISA)

Humanity and Inclusion for Sustainable Advocacy (HISA) waa hay'ad samafal oo aan dawli ahayn iyo mid aan faa'iido doon ahayn oo la aasaasay sannadkii 2000 oo ka shaqaynaysa hagaajinta xaaladda haweenka Soomaaliya. Himilada hagta ee HISA waa aaminsanaanta in, taageerada, haweenku ay awood u yeelan karaan inay isbeddello togan ku sameeyaan noloshooda. HISA waxa ay ku dadaalaysaa in ay yarayso tirada haweenka loo geysto tacadiyada iyada oo awood u siinaysa in ay helaan aqoon iyo madax-banaani dhaqaale oo weyn.

Jubba Valley Development Center

Juba Valley Development Center (JVDC) waa urur maxalli ah oo aan dawli ahayn (LNGO) oo si rasmi ah uga diiwaan gashan Wasaaradda Caafimaadka iyo Adeegga Bulshada Jubbaland. Waxay u shaqeysaa sidii Urur Siyaasadeed oo aan ahayn (NPO) waxayna u shaqeysaa sidii Urur Bulsho ku saleysan oo matalaya kooxaha laga tirada badan yahay iyo kuwa la haybsooco. JVDC waa mid ka mid ah Ururada hogaanka u haya dadka laga tirada badan yahay waxaana la aasaasay 2002dii magaalada Muqdisho, Soomaaliya.

Marginalized Communities Advocacy Network

Marginalized Community Advocacy Network (MCAN), waa urur qaran oo aan dawli ahayn (NGO) oo la aasaasay 2006 gudaha Soomaaliya si ay u caawiso dadka nugul, kuwa laga tirada badan yahay iyo kooxaha la takooro. MCAN waxay kor u qaadaa, u dooddaa oo ay kobcisaa isbeddellada bulsho, dhaqaale iyo siyaasadeed ee ka dhex jira kooxaha nugul ee bulshooyinka la haybsooco iyo kuwa laga tirada badan yahay ee Soomaaliya, gaar ahaan dhallinyarada, carruurta iyo haweenka, xagga ilaalinta, dhimista faqriga iyo horumarinta dhaqaalaha iyo ka-qaybgal siyaasadeed oo loo dhan yahay iyada oo loo marayo waxqabad bani'aadamnimo, horumarinta, u doodista iyo waxqabadyada kobcinta awoodda ee hababka ka qaybqaadashada.

Contents

Soo koobid	1
Asalka: Macanaha guud oo luuqada Soomaaliya	2
Habka Daraasadda	2
Natiijooyinka muhiimka ah	3
Dadka ku hadla Maayga ma fahmaan (si buuxda) ololeyaasha tallaalka dabaysha	3
Dadka ku hadla Maayga ma fahmaan (si buuxda) sawirada iyo agabka aragga	3
Faham la'aanta ololaha tallaalka iyo macluumaadka waxay ku kordhinaysaa	
dadka ku hadla Maayga dareenkooda takoorka iyo takoorka jira	4
Fahamka gaaban waxa laga yaabaa inuu xaddido kalsoonida ololaha tallaalka	6
Xitaa markii duubista lagu akhriyay afka Maayga, erayada qaar lama fahmin	6
Aqoonta ku saabsan tallaalka dabaysha ayaa kooban	6
Sababtoo ah macluumaadka laguma heli karo afkooda, dad badan ma garanayaan meel ay aadaan, ama ma heli doonaan adeegyo caafimaad	7
Dadka ku hadla Maayga waxay rabaan inay ku helaan warbixinta caafimaadka afka Maay	7
Lifaaqa 1 – Soo gaabin	8
Lifaaqa 2 – Habka aruurinta xogta (waa la sii waday)	9
Xog aruurinta aasaasiga ah	11
Tixgelinta anshaxa	12
Gaabiska jira	12
Lifaaqa 3 – Eray bixinta muhiimka ah	13
Lifaaqa 4 – Tijaabinta sawirada	14
Lifaaqa 5 – Tijaabinta xayasiinta raadiyada	16
Tixraac	19
Liiska sawirka iyo shaxdooyinka	
Sawirka 1: Baabuur ay isticmaalaan wacyigeliyaasha caafimaadka si ay u faafiyaan macluumaadka caafimaadka	3
Sawirka 2: Boorarka la tijaabiyay	4-5
Shaxda 1: cilmi baarista	9
Shaxda 2: Tirada ka qeybgalayaasha	10
Shaxda 3: Cinwaanka ka qeybqaataha	10
Shaxda 4: Sida boorarka loo tijaabiyay	12

Soo koobid

‘Waxaan u baahanahay inuu ii keeno talaalka dabeesha qof aan aamini karo oona fahmi karo oo igu qancin karo inaan talaalo caruurtaayda. Sidaas waaye sida aan rabo.’

Isku dhacyo soo labaabtay, abaar iyo daadad ayaa ku qasabtay qoosas badan inay ku qaxaan qudaha Soomaliya. Qoosas ka soo qaxay deegaanada Koonfureed oo intooda badan ku hadla afka Maayga ayaa u soo qaxay xerooyinka dadka gudaha ku barakaca (IDP) ee daafaha caasimada ee Mogadishu.¹ Caafimaadka iyo adeegyada kale ee bini’aadantinimo ayaa inta badan ku baxa afka Maxaatiriga gudaha xerooyinkan iyo sidoo kale ololaha dhiirgalinta talaalka dabaysha.² Dadaalada lagu gaaraayo qiimayta boqolkiiba boqol ee talaalka ee ciribtirka dabaysha³ ayaa keentay su’aasha ah in ay dadka ku hadla afka Maayga ay dabaysha si buuxda u fahmayaan oo sidoo kale ay ka dhaadhicin karaan macluumaadka dabaysha dadka ku hadlay Maxaatiriga.

Inta badan waxaa la iskaga soo qaataa oo la filaayaa in dadka la takooro, dadka laga tirada badan yahay iyo dadka ku hadla afka Maayga ay fahmaayaan oona ku wada xiriiraan lahadada inta badan la isticmaalo ee Maxaatiriga. Cilmi-baaristaan waxay ujeedadeedu tahay in la fahmo haddii heerka talaalka ee dadka ku hadla afka Maayga ee ku nool Degmada Banaadir ee Soomaaliya uu xiriir la leeyahay caqabadaha luqadda iyo isgaarsiinta.

Waxaa sii socday doodaha ku saabsan in Maay iyo Maxaatiri ay aad isugu mid yihiin in loogu tixgaliyo laba lahadood oo hal af ah ama ay aad u kala duwan yihiin in loo tixgeliyo laba lahadood oo kala duwan.⁴ Cilmi baaris aan sameynay ayaa muujineysa in dad badan oo ku hadla

Maayga ay dhab ahaantii dhibaato weyn kala kulmaan fahamka Maxaatiriga, gaar ahaan dadka ka yimid baadiyaha iyo dadka heerka hoose ee aqoonta ama waxbarashada rasmiga ah. Aad bay ugu adkaan kartaa inay fahmaan macluumaadka cusub ama adag ee mawduucyada aan la aqoon, sida macluumaadka caafimaadka ee cudurada, dariiqyada gudbinta iyo tallaallada. Sababtaas awgeed, dadka ku hadla Maayga ee aan ku hadlin Maxaatiriga waxay aad ugu badan tahay inay seegaan tallaallada iyo daryeelka kale ee nafaha lagu badbaadiyo markii loo eego kuwa ku hadla Maxaatiriga.⁵

Inta badan dadka ku hadla hasha luuqad ee Maayga ma fahmaan badi fariimaha caafimaadka ee ku saabsan ololaha cudurka dabaysha iyo talaalka dabaysha ee ay shaqaalaha caafimaadku ku faafiyaan lahadada Maxaatiriga. Aaladaha muuqaalka ah iyo sawirada ay la socdaan qoraalka Mahatiriga, oo ay isticmaalaan shaqaalaha caafimaadku si ay ugu sharaxaan hawlaha iyo hababka talaalka dabaysha, ayaan sidoo kale si fiican loo fahmin. Dadku inta badan waa inay ku tiirsanaadaan saaxiibada iyo xubnaha qoyska sida tarjumaan aan rasmi ahayn ama isku dayaan inay macnaha ku cabbiraan luqadda jirka. Tani waxay kordhinaysaa halista isfaham la’aanta. sidaas darteed, qaar ku hadla Maayga ma iska diiwaan geliyaan barnaamijyada wacyigelinta talaalka kalsooni darro awgeed, ama waxay adeegsadaan xeelado bogsiineed oo kale.

Asalka: macnaha guud ee luqadda Soomaaliya

Soomaaliya, ugu yaraan 10 luqadood ama lahjadood oo kala duwan ayaa looga hadlaa inkasta oo aan si rasmi ah loo aqoonsanin ama aan si weyn looga hadlin.⁶ Qaar badan oo luqadahaas ka mid ah uma jiraan qaab qoraal ah ama aan si weyn loogu barin sidii afaf qoran. Inkastoo aysan jirin xog tiro-koob oo daboolaysa adeegsiga luqadda, haddana waxaa cad in inta badan dadka Soomaaliyeed ay ku hadlaan laba luqadood ama lahjadood midkood: Maxaatiriga (oo u badan Waqooyiga iyo Bartamaha Soomaaliya) iyo Maay (meelo badan oo ka tirsan Koonfurta Soomaaliya).⁷ Inkastoo Maay-ga uu yahay af Qaran, haddana waxaa loo adeegsadaa maamulka dowladda oo ay u badan tahay Dowlad-goboleedka Koonfur-galbeed iyo qaybo badan oo ka tirsan Koonfurta Soomaaliya, laakiin kuma jirto caasimadda Muqdisho. Waxaa laga yaabaa in loo maleeyo in marka reeraha ka soo jeeda meelaha looga hadlo Maay-ga ay yimaadaan Muqdisho, ay awoodaan in ay si degdeg ah u bartaan Maxaatiri maadaama labada luqadood ay isku dhow yihiin. Tani waxay noqon kartaa mid run u ah shakhsiyaadka qaarkood, laakiin hubaal maaha mid run u

ah dhammaan. Shakhsiyaadka daraasaddan lagu waraystay dhamaantood ma ahayn kuwa dhawaan yimid Muqdisho, awoodooda ku hadlida Maxaatirigana wuu kala duwanaa (eeg *Shaxda 2*).

Afku waxa uu muddo dheer ahaa arrin muran iyo iskhilaaf ka taagnaa Soomaaliya. Ka hor inta aan si rasmi ah loo qaadan habka qoraalka iyo higgaaadda caadiga ah ee Soomaaliga, waxaa loo isticmaali jiray ujeeddo kasta ee qoraaleed afafka Ingiriiska, Talyaaniga iyo Carabiga. Ingiriiska iyo Talyaaniga waxay ahaayeen luqadaha ugu badan ee xafiisyada dawladda iyo Carabiga oo ah luqadda Qur'aanka Kariimka ah iyo waxbaridda dugsiyada Carabiga. Dadka ku hadla Maayga waxay u arkayeen soo bandhigida farta Soomaaliga oo halbeeg u ah ee lagu saleeyay lahadaha kala duwan ee Maxaatiriga ee looga hadlo bartamaha iyo waqooyiga in la dafiray xuquqdooda af-soomaaliga. Intii lagu jiray dagaalladii sokeeye, dadka ku hadla Maayga waxay si guul leh ugu ololeeyeen in Maayga la siiyo maqaamka luqadda qaranka oo ay weheliso Maxaatiri.⁸

Habka Daraasadda

MRG iyo CLEAR Global waxay iskaashi la sameeyeen saddex hay'adood oo caafimaad oo ka shaqeeya Muqdisho (eeg lifaaqa 2 wixii macluumaad dheeraad ah oo ku saabsan habka). Mutadawiciinta caafimaadku waxay soo abaabuleen waraysiyo qotodheer oo ay la yeesheen 24 ku hadla Maayga⁹ saddex goobood waxayna adeegsadeen qalab kala duwan oo hab tayo leh, oo ay ku jiraan fahamka baaritaanka. Cilmi-baarayaashu waxay weydiiyeen dadka ku hadla Maayga inay fahmaan dhowr

sharraxaad oo maqal ah oo la duubay (Maxaatiri iyo Maay) iyo boodhadh la isticmaalay intii lagu jiray ololihii tallaalka dabaysha ee UNICEF, Wasaaradda Caafimaadka (MoH) iyo la-hawlgalayaasheeda. Kooxdu waxay sidoo kale tijaabisay fahamka erey bixinta muhiimka ah ee Mahatiri iyagoo ku hadlaayay Maayga. Inta badan dadka la wareystay waxay ku noolaayeen xeryaha barakacayaasha oo aan waxna qorin waxna akhrin. (Lifaaq 2).

Natiijooyinka muhiimka ah

Dadka ku hadla Maayga ma fahmaan (si buuxda) oleyaasha tallaalka dabaysha

Shaqaalaha caafimaadka ee faafinaya macluumaadka ku saabsan ololayaasha tallaalka ayaa xogta ku gudbiya cod-bixiyeyaal ku rakiban baabuurta, idaacadaha oo bixiya macluumaadka marka ay booqanayaan Xarumaha Caafimaadka Hooyada iyo Dhallaanka (MCHs). Macluumaadka waxaa lagu faafiyaa inta badan lahjada Mahatiriga waxaana cilmi-baaristeenna lagu ogaaday in dadka ku hadla Maayga aysan badi (si buuxda) u fahmin.

‘Ma fahmi waxa ay baabuurta leeyihiin’, ayuu yiri nin ka socda Wadajir, Banaadir, oo ka hadlaayay ololaha tallaalka dabeysha ee wareega oo isticmaalaya cod-bixiyeyaal iyo sanduuqyo muusig oo saaran gaari lagu sawiray farriimaha ololaha (*fiiri sawirka 1*). Niyad jab ayay ku noqotay isaga, wuxuu yidhi: ‘Waxaan rabnaa inaan dhegaysanno wax aan fahmi karno oo aan wax ka baran karno’. ‘Haddii ay ku hadlaan Maay, waan fahmi karaa. Maxaatiri, aad ayay noogu adag tahay’, ayuu raaciyay. Haweeney ay isku beesha yihiin ayaa ku raacday: ‘Kooxda ololaha dabeysha marka ay yimaadaan xerada, ma ahan dad aan fahmi karo. Markaa, marka ay xerada galaan iyagoo la wareegaya tallaalka carruurta, kuma hadlaan luqad aan fahmaayo.’

Tijaabinta fahamka dadka ku hadla Maayga ee Maxaatiriga lagu hadlo waxay tusinaysaa in ku dhawaad dhammaan dadka ay fahmeen qayb aad u yar oo ka mid ah cajaladaha laga duubay Maxaatiriga (eeg lifaaqa 5). Erayadu isku dhawaaq ma’ahan, qaar badan oo ereyaduna ma ahayn kuwo la fahmi karo. Dadka intooda badan waxay fahmeen kaliya qayb ka mid ah duubista; qaar badanina waxba ma ay fahmin. Maaddaama ay dadku fahamka Maxaatiriga ay ku xaddidan yihiin, waxay kaliya fahmi karaan ereyada muhiimka ah oo ay tahay inay qiyaasaan mawduuca wada hadalka. ‘Waxaan kaliya fahmi karayay ereyga “Barkac Yaasha” [dadka barakacay] waxaan qiyaasay inay ku saabsan tahay tallaalka dabaysha’.

Mararka qaarkood turjumaanada aan rasmiga ahayn sida deriska ama saaxiibada waxay caawiyaan dadka ku hadla Maayga inay fahmaan macluumaadka ay wadaagaan shaqaalaha caafimaadka ee Maxaatiriga. Haweeney, tusaale ahaan, waxay xustay in marka tallaalka la soo booqdo xarunta caafimaadka, ay ku tiirsan tahay turjumaan si ay u fududeyso wadahadalka. ‘Waxaa jirta caqabad xagga luuqadda ah, laakiin waxaan isticmaalaa turjumaan inkastoo laga yaabo in aan wax yar fahmo.’ Xaaladahan oo

Sawirka 1: Baabuur ay isticmaalaan wacyigeliyaasha caafimaadka si ay u faafiyaan macluumaadka caafimaadka.

kale turjumaanku ma tababarna oo inta badan waxaa uu leeyahay aqoon caafimaad oo kooban. Waxaa laga yaabaa in ay taasi keentay in dadku ay yiraahdeen wax walba ma fahmin marka ay ku tiirsan yihiin turjumaan oo ay xuseen in la aamini karin macluumaadka haba yaraatee. ‘Tallaalka ma waxaa laga qaataa lugta ama gacanta? Taasi waa waxa naga dhigay in aan isfahmi weyno’ ayay tiri mid ka mid ah dumarka oo caawimaad ka heshay turjumaan ka tirsan bulshadeeda.

Dadka ku hadla Maayga ma fahmaan (si buuxda) sawirada iyo agabka aragga

Caawinta muuqaalka ah ee tallaallada dabaysha lama fahmin (si buuxda) (fiiri lifaaqa 4). Dadka ku hadla afka Maayga ayaa fahmi waayay qoraalka Maaxatiriga ee sawirada lagu macneeyay (kuwo badan ayaa ah kuwo aan wax qorin ama akhrin Maaxatiriga) waxayna sheegeen in sawiradu aysan ahayn kuwo ka turjumaya waaya aragnimadooda nololeed. ‘Qofkani uma eka qof aan garanayo. Weligay ma arag dadkan. Xataa ma dhihi karo kuwani waa dad Soomaaliyeed’. ayay tiri haweeney guri ka deggan Deyniile, Banaadir. ‘Waan dareemi karaa...dadkaasi maaha kuwo ka soo jeeda bulshadayada,’ ayay tidhi haweenay kale. ‘Aniga si aan u fahmo, waa in ay dadkayga sameeyaan, oo laga dhigo mid la isku xidhi karo, shaqaaluhuna waa in ay noqdaan dad afkeenna iyo dhaqankeenna fahmaya, dad bulshadeenna ka soo jeeda’. Boodhadhka iyo qoraalka waa in si nadiif ah loo sawiraa: ‘Waa inay lahaadaan far waaweyn oo nadiif ah’.

Calaamadaha hore ee cudurka dabeyshu waa:

Sawirka 2: Boorar loogu talagalay in lagu sharaxo laguna baro muwaadiniinta Soomaaliyeed calaamadaha iyo astaamaha cudurka dabeysha.

Boodhka bidixda (Sawirka 2) ayaa loo dejiyay in lagu sharaxo laguna baro muwaadiniinta Soomaaliyeed calaamadaha iyo astaamaha cudurka dabeysha. Dadku waxay awoodeen inay aqoonsadaan in boodhku ku saabsan yahay ilmo buka ('ilmuhu wuu matagayaa'; 'isaga oo iska jiifa', qandho ayuu la xanuunsanayaa'), iyo in qof dumar ahi ay xanaanaynaysay ilmaha. Ka qaybgalayaasha qaarkood waxay u fahmeen farriinta inay ku saabsan tahay xaquuqda helida caafimaadka: 'qofkii buka waa in la daweyaa'. Mid ka mid ah dadka ku hadla Maayga ee waraysiyadeena ma sheegin boodhka inuu ku saabsan yahay dabaysha.

Sawirka labaad ee la tijaabiyay (Sawirka 3) wuxuu ku saabsanaa gudbinta cudurka dabeysha. Waxay muujisay dariiqooyinka ugu badan ee cudurka dabeysha u gudbiyo carruurta waxayna ku baaqday in la hagaajiyo nadaafadda guud. Mar kale, mid ka mid ah ka-qaybgalayaasha (kuwa badan oo aan waxna qorin waxna akhriyin oo aan akhriyin Maxaatiriga) midkoodna lama xidhiidhinin sawirada dabaysha. 'Ma fahmin qoraalka ka sarreeya boodhka', ayay tidhi hal dumar ah. Dadku waxay garteen 'nin ku saxaroonaya, cunto meesha yaalo iyo ilmo matagaya'. Qaar badan ayaa boodhka la xidhiidhiyay waxbarashada caafimaadka guud ee ku saabsan nadaafadda iyo cudurrada.

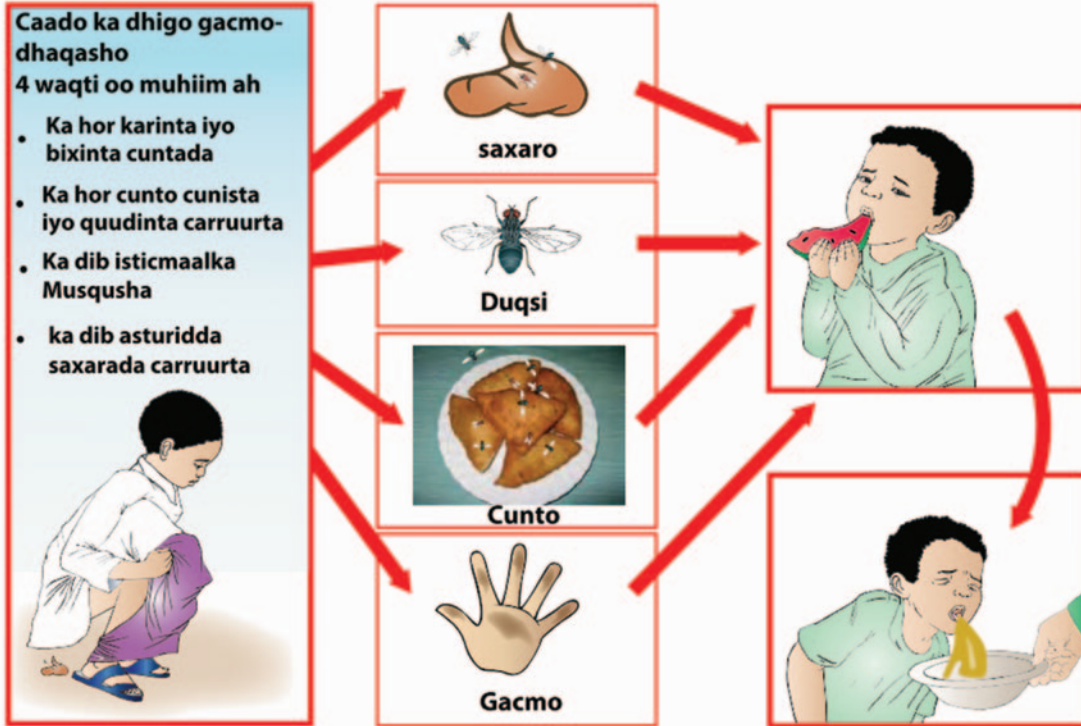
Boodhka saddexaad ee aanu tijaabinay ayaa muujiyay habka tallaalka dabaysha. Ka qaybgalayaasha intooda badani waxay moodayeen inay muujinayso goob daryeel caafimaad oo ay haweenku ku bixiyaan daryeelka carruurta. Qaar baa u aqoonsaday inuu ku saabsan yahay tallaalka dabaysha ('Waxaan ku arkaa qof albaabka jooga oo la siinaayo dhibco afka ah'; 'Waxaan arkaa qof laga tallaalay cudurka dabeysha oo afka loogu dhibcinaayo'). Ka qaybgalayaashu waxay codsadeen in qoraalka lagu qoro Maayga, oo dadkuna loo ekeysiiyo dadka dhaqankeena'.

Faham la'aanta ololaha tallaalka iyo macluumaadka waxay ku kordhinaysaa dadka ku hadla Maayga dareenkooda takoorka iyo takoorka jira

Dadka ku hadla Maayga ayaa muddo dheer la kulmayay takoor xagga luqadda ah oo ka dhex jira bulshada ku hadasha afka Maxaatiri. Dad badan ayaa u arka luqadda Maxaatiri in lagu xoojinayo sinnaan la'aanta bulsheed ee u dhexeysa dadka ku hadla afka Maxaatiriga iyo luqadaha kale. Xiligii Gumeysiga iyo ka mid ahaanshiyaha Warbaahinta Qaranka'. Radio Muqdisho

Fayruska cudurka dabeysha waxaa uu ka soo faafaa saxarada qof sida feyruska. Waxaa uu jirka ilmaha kale u soo maraa, biyo aan ammaan ahayn iyo gacmo wasakh leh.

Sawirka 3: Boorar ku saabsan wadooyinka guud ee gudbinta dabaysha iyo nadaafadda.

Daawo ma laha cudurka dabeysha, laakiin laba dhibcood oo Tallaal ah ayaa looga hortegi karaa

Sawirka 4: Boorar muujinaya habka tallaalka dabaysha.

waxa ay tabin jirtay Maay-ga oo ay weheliso Maxaatiri. Xilligii xorriyadda, Radio Muqdisho ayaa joojiyay baahinta Maay-ga, wuxuuna ku sii socday kaliya Maxaatiri. Dadka ku hadla Maayga waxay horeyba u dareemeen takoorid, dareenka taariikheed ee dayaca iyo ka saarista waxa laga yaabaa inay saamayn ku yeeshaan falcelinta hadda jirta ee macluumaadka caafimaadka dadweynaha.

Ka qaybgalayaal badan ayaa wadaagay waayo-aragnimada takoorka ku salaysan luqadda ee bixinta adeegga iyo goobaha daryeelka caafimaadka. 'Waxa jirtay wakhti aan dukaanka ku jiray oo aan wax ka iibsanaayay, markii aan damcay in aan alaabtayda iibsado, dukaanlihii iyo anigu waan is fahmi kari waynay, waanan ka baxay. [Xaalad ka duwan tii hore] Waxaan aaday cisbitaalka si aan dawo ugu helo ilmahayga, laakiin aniga iyo bixiyaha xanaanada caafimaadka isma fahmin. Waxaa jiray marar badan oo aanan fahmi karin kuwa kale, gaar ahaan kuwa ku hadla Maxaatiri' ayuu yiri hal nin.

Caqabadaha luqadeed ee u dhexeeya ka qaybgalayaasha iyo shaqaalaha caafimaadka ayaa saameyn ku leh helitaanka daryeelka caafimaadka. Nin ayaa sheegay in uu u tagay xarun caafimaad isaga iyo ilmahiisa buka oo aan fahmin luqadda uu dhakhtarku ku hadlayo: 'Mar kale ayaan cunuggii la cararay'. 'Maadaama aanan fahmin luqaddooda, shaqaalaha caafimaadku waa ay i fahmi waayeen' ayay tiri haweeney reer Deyniile ah, oo ka sheekeyneysa sida ay u daryeeli jirtay ilmaheeda: 'Ugu dambeyntii, waanu isfahmi waynay. Markaa dhibtu taas ayay ahayd, aniguna waan aqbalay mar haddii ilmahaygu buko, waxaanan rajaynayaa in la dawayn doono'. Dadku waxay adeegsadaan xeelado kala duwan oo lagula tacaali karo. Tusaale ahaan, haweeney reer Deyniile waxay adeegsan jirtay dhaq-dhaqaaq ay ku muujinayso calaamadaha iyo calaamadaha ilmaheeda iyo baahida dawooyinka. Dadka ku hadla Maayga ayaa sharaxay in ay mararka qaar dukaamada ama rugta caafimaadka si wadajir ah u tagaan 'koox ballaaran' si ay taageero u helaan.

Marka dadka ku hadla Maayga aysan fahmin Maxaatiri, waxay ku keentaa inay dareemaan murugo, xanaaq ama guud ahaan diidmo. Sida mid ka mid ah ka qaybgalayaashu uu si fudud u dhigay: 'Ha nagu dhibin luqad aan aqoon u lahayn.' Laakiin markii macluumaadka lagu soo bandhigay Maay, dadku waxay sheegeen inay dareemeen faan iyo daryeel: 'Waan fahmay: madax-xanuun, lallabbo, matag, lafo xanuun iyo kuwo kale, iyo sidoo kale curyaannimo. Waxa aan dareemay han weyn oo aan ku faraxsanahay in aan wax badan ku fahmay luqaddayda.' Nin kale ayaa yidhi: 'Haa! Wax badan ayaan ka fahmay codka barta raadiyaha [Maay]! Waxaan jeclaan lahaa in dhammaan goobaha raadiyaha ay sidan noqdaan. Way na caawin lahayd. Aad ayaan u fahmay! Waxaan noqdaa mid dareen xitaa. Haddii dhammaan [goobaha raadiyaha] ay sidan oo kale yihiin, aad ayaan ugu farxi

lahaa, laakiin dhammaantood sidan oo kale kama dhigaan. Hadda wax badan ayaan fahmay; Aad ayaan u faraxsanahay! In kastoo, aad aan u jeclaan lahaa haddii ay ku wada samayn karaan Maay'.

Fahamka gaaban waxa laga yaabaa inuu xaddido kalsoonida ololaha tallaalka

Marka dadku aysan si buuxda u fahmin macluumaadka caafimaadka, waxay noqdaan kuwo ka shakisan oo ka shakiya tallaalka dabaysha. Ololayaasha tallaalka ee aanay dadku fahmin waxay noqon karaan kuwo cabsi leh. Mid ka mid ah kaqeybgaleyaashii Deyniile ayaa aragtideeda dhiibtay: 'Dadka ka socda tallaalka dabeysha [ololaha] ayaa yimid [oo] wax ku dhibciyay afka carruurta. Waa ayo dadkan tallaalka carruurta? Afkooda ma aqaano, luqaddaydana ma yaqaaniin.' Waxaa jirta xad gaar ah oo kalsooni darro ah marka laga hadlayo tallaalka guud ahaan: 'Qaar baa ka baqaya [qaadashada] [tallaalka]'; 'Waxay u malaynayaan in tallaalku sababi caro dhimasho'. Nin ayaa yiri: 'Carruurteyda waxaan ku hayaa guriga [marka ololaha tallaalku ka socdo aaggayga]. Haddii aanan aqoon luqaddooda, waxaan ka baqayaa in ilmahayga la siiyo sun.

Xitaa markii duubista lagu akhriyay afka Maayga, erayada qaar lama fahmin

Codadka maqalka ee Maay ayaa aad looga fahmay qoraalka iyo sawirada iyo cajaladaha Mahatiri. 'Markii uu codku ku hadlayay luqaddayda, aad ayaan u fahmay', ayuu yiri mid ka mid ah ka qaybgalayaasha. Si kastaba ha ahaatee, dhammaan ereyada Maayga si isku mid ah looma wada fahmin, maadaama ay jiraan lajardo kala duwan oo afka Maayga ah. 'Saddex-meelood meel hal meel ayaan khalad ka fahmay', ayuu yiri oday waayeel ah oo ku hadlay lajard ka duwan tii la duubayay. Dadka cilmi-baadhista lagu waraystay ayaa ku hadlay lajardo kala ah: Maay-Baydhabo, Maay-Xamari, Maayga-Bakool, Maay-Koryooley iyo Maay-Awdheegle. Sidaas oo ay tahay, lajard kasta oo Maayga ah ayaa aad looga fahmay marka loo eego Maahatirida shaqaalaha caafimaadka. 'Waxay ku dareen erayo aanan fahmin, balse waa lajard la mid ah kan Maay-ga aan ku hadlo, sidaa darteedna wax badan ayaan ka fahmay, Alxamdulilah' ayay tiri haweenay.

Eray bixinta caafimaadka si fiican uma fahmaan ka qaybgalayaasha cilmi-baarista xitaa haddii loo turjumay Maay. Tani waa macquul: dad badan oo ku hadla Maayga waxay ku tiirsan yihiin bogsiin kale iyo dawo dhaqameed, qayb ahaan sababtoo ah daryeelka caafimaadka caadiga ah inta badan lama heli karo. 'Weli ma fahmin erey-bixintan dabaysha, waxaana jira erayo kale oo aan wali la dhibtoonayo', ayay tidhi mid ka mid ah odayda ku hadasha afka Maayga ee Deyniile ka dib markii ay

Sanduuqa 1: Isticmaalka fikradda dabeel jinni ee ololaha dabeysaha

Dad badan oo ku hadla afka Maayga ayaa 'dabeysaha' ku tilmaamay Maay inuu yahay dabeel ama dabeel jinni. "Dhaqankeena, dabeel waxaa la aaminsan yahay in ay ka dhalatay dabaysha jinni, daawaduna waxay ku lug leedahay qiiq iyo allabaryo caado ah", ayay sharaxday hal dumar ah. Marka la eego aqoonta deegaanka, dabeelku wuxuu ku faafi karaa dabaysha ama waxuu qofku qadaa isagoo geed hoos fadhiya. 'Waxaa jira wax marka aad geed hoos fadhiisatid, kugu dhaco. Waxaan u naqaan Xanfar (dabeyl). Markaa, waxaynu nidhaahnaa jinni-dabeysaha (dabeel jinni), waxaanu aqoonsannahay dabaysha jinka'. Dad badan ayaa ereyadan oo kale u adeegsaday inay ku sifeeyaan dabaysha.

Meesha ay shaqaalaha caafimaadku u isticmaaleen ereyga dabeel si ay u qeexaan cudurka dabeysaha, waxay ka caawisay dadka ku hadla Maay inay fahmaan, halka shaqaalaha caafimaadku ay heleen kalsooni. 'Waxaan ogaanay in dabeel sidoo kale lagu daweyn karo tallaal. Tani waa fikrad cusub, maadaama aan had iyo jeer la xiriirinay dabeel daaweynta qiiqa dhaqameed', mid dumar ah ayaa sheegtay. Waxay sheegtay in carruurteeda la tallaalay ka dib markii ay sharaxaad ka maqashay shaqaalaha caafimaadka. Turjumidda iyo qaabaynta erey-bixinta la xidhiidha fahamka beddelka ah ee caafimaadka, cudurrada iyo daawaynta ayaa laga yaabaa inay dadka ka caawiso inay si fiican u fahmaan waxa ku jira.

dhegaysatay codad afkeeda ku qoran. "Waxaa jira erayo badan oo aan ku dhibtooneyno inaan fahamno. Marka aan booqanno xarumaha caafimaadka, waxaan inta badan la kulmaa magacyo aan horay loo aqoon oo loogu yeero cudurrada qaarkood, iyadoo loo tixraacayo adeegsiga ereybixinno ka duwan kuwii aan caadeysannay', ayuu yiri hal nin. Dad badan ayaan helin waxbarasho toos ah, waa dad aan waxna qorin waxna akhrin, waligoodna lama barin ereyo caafimaad oo Maay ah.

Erayada soo socda ee Mahatiri ama Maay ayaan inta badan la aqoonsan ama si buuxda loo fahmin: tallaalka afka, difaaca, dabaysha, curyaannimada, calaamadaha, cawaaqibka, qandhada, heerkulka sare, liqidda, hadalka, fayraska, noocyada kala duwan ee dabaysha, caabuqa, hargabka. Erayada sida badan loo fahmi jiray waxay ahaayeen calaamado ay ka mid yihiin cune xanuun, madax-xanuun, calool xanuun, muruq xanuun, matag, daal, qoorta oo adkaata iyo shuban. Sidoo kale, erayada qaarkood waxay u ekaayeen oo u dhawaqayeen sida Maay iyo Maahatiri, tusaale ahaan: madax-xanuun, tallaal, iyo calool xanuun (*eeg lifaaqa 3*). Si kastaba ha ahaatee, inta badan ereyadu si cad ayay ugu kala duwanaayeen labada luqadood (*eeg lifaaqa 5*).

Aqoonta ku saabsan tallaalka dabaysha ayaa kooban

Qaar badan oo ka mid ah ka qaybgalayaasha cilmi-baarista ma haystaan faham wanaagsan oo ku saabsan calaamadaha iyo calaamadaha cudurka dabaysha, daaweyntiisa, iyo tallaabooyinka ka hortagga ee la qaadi karo. Warbixin khalidan oo ku saabsan tallaalka (gaar ahaan in tallaalku curyaamin karo) iyo sida loo daweynayo dabaysha ayaa lagu arkay tiro waraysiyo ah. ('Daawaynta waxaa loo yaqaanaa in la mariyo daawa dhirta kulaylaha ah madaxa, cabitaanka daawada iyo qur'aanka lagu dul akhriyo qofka buka'). Dadka qaar - inta badan kuwa

fahmay (in ka badan) Mahatiri - waxay ka warqabeen jiritaanka cudurka dabeysaha iyo khatarta uu ku leeyahay caafimaadka qofka iyo qoyska. "Waan fahamsanahay in cudurka dabeysaha uu aad khatar u yahay, uu keeno muruq iyo jir xanuun iyo sidoo kale daal. Haddii qofku aanu helin tallaalka, waxa laga yaabaa inay u nuglaadaan curyaannimo ama luminta xubin xubnaha ka mid ah, ayuu yidhi mid ka mid ah ka qaybgalayaasha. Laakiin waxaa jiray sharraxaadyo kale oo badan oo ku saabsan sida dabayshu u faafo, oo ay ka mid yihiin: 'Anaga, dabayshu waa shay u gudbiya haweenka marka ay bannaanka seexdaan habeenki'.

Sababtoo ah macluumaadka laguma heli karo afkooda, dad badan ma garanayaan meel ay aadaan, ama ma heli doonaan adeegyo caafimaad

Qaar ka mid ah, caqabadaha luqadda looga hadlay warqadan waxay ka hor istaagi karaan inay raadsadaan daryeel. 'Haddii aan bukoodo, dawo ma doonan doono, wax fikrad ahna uma hayo', ayuu yidhi nin ka mid ah dadka Deyniile, kaas oo sheegay in aanu fahmi karin shaqaalaha caafimaadka ee bixiya daryeelka, sidaa awgeedna aanu doonayn in uu daryeel raadsado. Haweeney reer Deyniile ah ayaa intaa ku dartay: 'Weligay ma maqal tallaal, uma baahni'. Faham la'aanta halka laga helayo adeegyada caafimaadka noole ee la aamini karo waxay sidoo kale dadka u horseedi kartaa inay raadsadaan daryeel caafimaad oo dhaqameed oo keliya: 'Haddii qof curyaan yahay, kaliya waa la duugaa waxaana lagu daaweeyaa hababka bogsashada dhaqameed, waxaana lagu hayaa gudaha. Faafinteeda ma naqaano, ma fahmi karno, weligayna ma maqal', ayuu nin ku daray.

Dadka ku hadla Maayga waxay rabaan inay ku helaan warbixinta caafimaadka afka Maay

Dhammaan dadka ku hadla Maay-ga ee la waraystay waxay codsadeen macluumaadka ku saabsan tallaalka dabaysha oo afkooda ku qoran. Waxay dareemeen in samaynta macluumaadka la heli karo Maay ay kordhinayso qaadashada tallaalka. 'Waxaa fiicnaan lahayd in dadka afkeyga yaqaana ay ku hadlaan, si aanan u diidin wax kasta oo ay sameynayaan, waana sida aan u tallaali lahaa carruurta, sababtoo ah hadda, ma garanayo waxay ka hadlayaan' ayay yiri. hal naag. 'Waxaan jeclaan lahayn in wax walba oo aan maqlayno lagu beddelo Maay', ayuu yiri nin. Shaqaalaha caafimaadka ee ku hadla Maayga ayaa si wanaagsan loo aamini lahaa, ka qaybgalayaashu waxay noo sheegeen. 'Waxaan u baahanahay qof aan ku kalsoonahay oo aan fahmi karo inuu noo keeno tallaalka dabaysha oo uu igu qanciyo inaan tallaalo carruurta. Taasi waa waxa aan rabo, ayay tiri naag kale.

Dadku sidoo kale waxay rabaan in macluumaadka caafimaadka loo gudbiyo si la fahmi karo oo dhaqan iyo luqad ahaanba xasaasi ah. Gobolka Banaadir, oo tallaalka dabeysha uu gaaro 95 boqolkiiba qoysaska, hab-hal-cabbir-dhan ayaa laga yaabaa inaysan ahayn habka ugu waxtarka badan ee lagu gaaro ilmo kasta. Qalabka isgaarsiinta caafimaadka, oo ay ku jiraan boodhadhka iyo baraha raadiyaha, waa in la sameeyaa si kooxaha kala duwan ee dadku u fahmaan. Taas macneheedu waxa weeye in la isticmaalo erayo fudud oo ay fahmaan dadka aan aqoonta rasmiga ah lahayn oo ay ku jiraan sawirada dadka u eg bulshada ku hadasha afka Maayga. Madaama Maayga uu yahay luuqad ay adeegsadaan maamulada ka jira qaar ka mid ah gobolada dalka Soomaaliya, waxaa jira agabyo ay ku hadlaan luuqada Maayga oo in muddo ah ay ku hadli jireen dadka ku hadla afka Maayga ee deegaanadaasi. Ma jiro ku dhawaad wax kharash ah oo lagu hagaajinayo kuwan si loogu sameeyo agabka afka laga helo Maay.

Lifaaqa 1: Soo gaabin

CCCM	Camp Coordination and Camp Management (Maamulka iyo isku xirka xerada)	MCAN	Marginalised Communities Advocacy Network (Shabakadda u doodista Bulshooyinka la takooro)
IDP	internally displaced person (Dadka gudaha dalka ku barakacay)	MCH	Mother and Child Health Centre (Xarunta daryeelka caafimaadka hooyada iyo dhallaanka)
JVDC	Jubba Valley Development Centre (Xarunta Horumarinta Dooxada Jubba)	MoH	Ministry of Health (Wasaaradda Caafimaadka)
HISA	Humanity & Inclusion for Sustainable Advocacy (Hay'adda u doodista ka mid noqoshada iyo dadnimada)	MRG	Minority Rights Group International (Kooxda Caalamiga ah ee Xuquuqda Dadka laga tirada badan yahay)
KII	key informant interview (Waraysiyo xog-ogaal ah oo qotodheer)		

Lifaaqa 2: Habka aruurinta xogta (waa la sii waday)

Daraasadani waxay adeegsatay hab cilmi baaris tayo leh. Ugu horeyn waxaan la hadalnay labo qeybood oo ka mid ah shaqaalaha caafimaadka bulshada, iyadoo mid ka mid ah uu ku sugan yahay Baydhabo oo afkiisa hooyo uu yahay Maayga, kuwaasoo ka howlgala degmo ay ku badan yihiin luqadda Maayga iyo halka qaar ka mid ah xogta caafimaadka ay tahay Maay. Midda kale waxay ahayd koox ku hadasha afka hooyo ee Maxaatiri oo Banaadir. Ujeeddada aqoon-is-weydaarsiyadani waxay ugu horrayn ahayd in la helo habab caadi ah oo lagu sheego ama loo sharraxo macluumaadka ku saabsan tallaalka ee labada lahjaddood ama luqadaha. Waxaan

maqal-duubnay hawl-wadeennada caafimaadka oo sharraxaya saddexda boodhadh ee la doortay. Talaabada labaad, kooxda cilmi-baadhistu waxay ku casuuntay 24 ku hadla afka hooyo ee Maayga si ay uga qayb qaataan waraysiyo xog-ogaal ah oo qotodheer (Kills). Fiiri shaxda 2 si aad u aragto dulmar KII-yada waxaan ku tijaabinay fahamka agabka maqalka, boodhadhka iyo ereybixinta ee Maxaatiri iyo Maay. Cilmi-baarista ayaa laga sameeyay saddex goobood oo ka tirsan gobolka Banaadir (Deyniile, Dharkeynley iyo Wadajir). Fiiri Shaxda 1 si aad u hesho dulmar ku saabsan goobihii cilmi baarista lagu sameeyay iyo sifooyinkeeda.

Shaxda 1: Goobaha cilmi baarista

Goobta	Tilmaamaha
Deyniile	Degmada Deyniile ayaa ah degmada ugu weyn ee koonfurta bari ee gobolka Banaadir. Degmada waxaa ka mid ah dhanka waqooyi ee caasimadda dalka ee Muqdisho. Degmada Deyniile ayaa waxaa ku nool bulshooyin kala duwan, waxaana sanadihii ugu dambeeyay la arkayay koror aad u weyn oo dadka ku nool ay ka dhasheen barakaca ay sababeen colaadaha ka jira dalka. Marka loo eego Kutlada CCCM ee Soomaaliya, Oktoobar 2022, Deyniile waxa ay dejisay 1,302 goobood oo barokacayaal ah oo la hubiyay oo wadartoodu ahayd 739,137 qof oo diiwaangashan. ⁹
Wadajir	Degmada Wadajir waxay ku taallaa gudaha gobolka Banaadir. Waxay ka kooban tahay qaybta koonfureed ee bartamaha magaalada, Muqdisho. Wadajir waxa ay caan ku tahay deegaanka ay ku nool yihiin dhaqamo kala duwan, waxaana ay kaalin mug leh ka qaadataa dhaqdhaqaaqyada dhaqaale iyo bulsho ee gobolka. Degmadu waxay ka kooban tahay xaafado la deggan yahay, xarumo ganacsi waxayna martigelisaa xarumo dowladeed oo badan. Waxay caan ku tahay suuqyadeeda mashquulka badan, oo ay ku jiraan Suuqa Weyn iyo Suuqa Jareerta (Suuqa Bantu), waxayna ka mid tahay degmooyinka ay ku badan yihiin Soomaalida Bantu (kuwaasi oo ka mid ah kooxaha laga tirada badan yahay ee Soomaaliya).
Dharkeynley	Degmada Dharkeynley waa degmo ka tirsan gobolka Banaadir ee dalka Soomaaliya. Waxay ka kooban tahay qaybta koonfureed ee magaalada caasimadda ah ee Muqdisho. Degmada Dharkeynley ayaa ah degmo si gaar ah ay u degan yihiin dad aad u fara badan, waxaana ay caan ku tahay suuqyo firfircoon, waddooyin mashquul badan iyo bulshooyin kala duwan. Mid ka mid ah suuqa caanka ah ee Dharkeynley ayaa loo yaqaan Suuq Liif. Degmadu waxay martigelisaa kooxo badan oo laga tiro badan yahay iyo kooxo kale oo la haybsooco, oo ay ku jiraan Somali Bantu iyo Banaadiri. Waxaa kaloo jira tiro kaamamka barakacayaasha ah.

Shaxda 2: Tirada ka qeybgalayaasha

Nooca	Deegaanka			Wadarta guud
	Deynile	Dharkenley	Wadajir	
Dumar (20 – 30 sano)	5	–	2	7
Dumar (31 – 40 sano)	3	1	–	4
Dumar (41 – 50 sano)	1	–	–	1
Dumar (51 – 60 sano)	1	–	–	1
Rag (20 – 30 sano)	1	1	–	2
Rag (31 – 40 sano)	5	1	2	8
Rag (41 – 50 sano)	–	–	–	–
Rag (51 – 60 sano)	–	–	1	1
Wadarta guud	16	3	5	24

Shaxda 3: Cinwaanka ka qeybqaataha

Tilmaame	Boqolkiiba
Jinsiga	46% rag , 54% dumar
Da'da	20 – 30 sano – 38% 31 – 40 sano – 50% 41 – 50 sano – 4% 51 – 60 sano – 8%
Xirfada	Farshaxan – 4% Cunto-kariye – 4% Shaqaale guri – 4% Shaqaale guri – 42% Xoogsato – 17% Xamaali – 4% Tukaanle – 4% Shaqo-la'aan – 21%
Heerka waxbarasho	Wax akhriin – 83% Bartay Qur'an – 12% Aqoon leh – 4%
Mudada joogista	1 – 3 bilood – 4% 4 – 6 bilood – 8% 7 – 9 bilood – 17% 10 – 12 bilood – 17% 13 – 15 bilood – 4% 16 – 18 bilood – 4% 19 – 21 bilood – 8% 22 – 24 bilood – 33% 25 bilood – 4%
Goobta	Deynile – 67% Dharkenley – 13% Wadajir – 21%

Xog aruurinta aasaasiga ah

Xog ururinta aasaasiga ah waxaa fuliyay cilmi-baarayaal ka kala socday saddex hay'adood oo caafimaad: Shabakadda u doodista Bulshooyinka La Yaqaan (MCAN), Xarunta Horumarinta Dooxada Jubba (JVDC) iyo Humanity & Inclusion for Sustainable Advocacy (HISA). Cilmi-baarayaal ku hadlay Maxaatiri iyo Maay ayaa loo doortay cilmi-baaristan. Waxaan diirada saarnay imtixaanka fahamka:

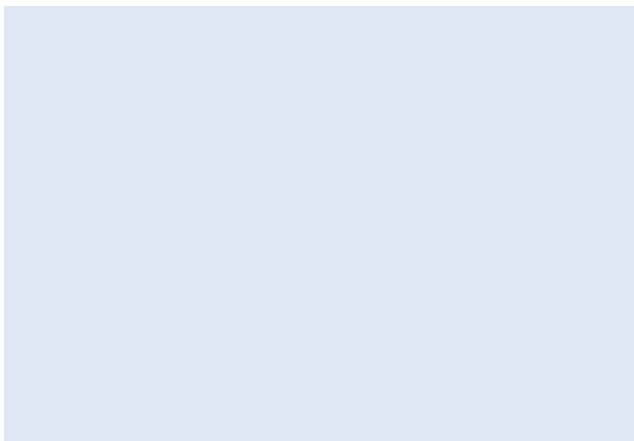
- 1 Qalabka afka, waxaanu u daarnay dhawr doorasho dadka ku hadla Maayga. Marka hore, waxaan ku daarnay codad horay loo duubay oo Mahatiri ah; Waxaan isticmaalnay codadka dhabta ah ee ay masuuliyiintu ka sii daayeen idaacadaha si aan dadka ugu ogeysiino ololayaasha tallaalka. Marka labaad, waxaanu shidnay cod cusub oo la duubay oo ah shaqaale caafimaad oo ku hadlaya Mahatiri oo sharaxaya mid ka mid ah boodhadhka macluumaadka.

Marka saddexaad, waxaan duubnay cod si gaar ah loo duubay (laga duubay Baydhabo), taasoo sharraxaysa isla boodhka Maay.

2. Qalabka daabacan, waxaanu tusnay dhawr boodhadh ah oo ay isticmaalaan shaqaalaha caafimaadku ololaha tallaalka (*fiiri sawirka 2*) iyada oo aan marka hore wax qoraal ah lagu daabicin. Ka dib waxaan la wadaagnay boorarka qoraalka sharraxaadda ee Mahatiri. Ka qaybgalayaasha ayaa dabadeed la waydiistay inay ka flirsadaan waxa ku jira. *Fiiri shaxda 4* sida boodhadhka loogu qaybiyay kooxaha.

Dhammaan waraysiyada waa la duubay oo dabadeed waa la turjumay oo Ingiriisi. Falanqaynta dhammaan walxaha waxaa sameeyay cilmi-baare Ingiriisi ku hadla oo CLEAR Global ah.

Boorarka la tijaabiyay

Shaxda 4: Sida loo tijaabiyay boorarka

Tijaabin	Kooxda
Barta raadiyah – Mahaatiri	Dhamaan
Gudbinta – Mahaatiri	Boorka gudbinta 1 (HISA)
Gudbinta - Maay	Boorka gudbinta 1 (HISA)
Calaamadaha – Mahaatiri	Boorka calaamadaha 2 (JVDC)
Calaamadaha - Maay	Boorka calaamadaha 2 (JVDC)
Talaalka – Mahaatiri	Boorka talaalka 3 (MCAN)
Tallaalka – Maay	Boorka talaalka 3 (MCAN)

Tixgelinta anshaxa

Kooxda cilmi-baadhistu waxay raacday habraacyada anshaxa cilmi-baarista caadiga ah, oo ay ku jiraan raacitaanka nidaamka oggolaanshaha la wargeliyey, qarsoodiga xogta, iyo kaydinta xogta ee badbaadsan. Intaa waxaa dheer, nidaam ayaa la sameeyay si loo hubiyo in ka qaybgalayaasha la siiyay fursad ay ku weydiiyaan su'aalo ku saabsan talaalka iyo dabaysha dhammaadka wareysiga. Habkaas, waxaa la siiyay fursad ay ku helaan macluumaadka caafimaadka shaqaale caafimaad oo tababaran oo qayb ka ah cilmi-baarista (iyaga oo aan wasakheynin natiijooyinka cilmi-baarista).

Gaabiska jira

Kooxda cilmi-baarista waxay la kulmeen caqabado dhowr ah. Ka warqabka kala duwanaanshaha luqadaha

Soomaaliya waa mid aad u hooseeya, waxaana sida kor ku xusan qaar ka mid ah dadka ku hadla Maayga ay qaataan shahaadooyinka Maxaatiri iyaga oo la falgalaya bulshada gobolka Banaadir muddo ka dib. Mar walba ma fududayn in la ogaado in ka qaybqaataha uu ku hadlay Maxaatiri marka lagu daro Maayga iyadoo la waydiiyay hal su'aal. Nidaamka waxbarashada Soomaaliya waxa uu si gaar ah u adeegsadaa qoraallo qoran oo Mahatiri ah. Meelaha looga hadlo Maayga, macallimiintu waxay ku kabaan kuwan iyagoo isticmaalaya odhaahda Maayga ee fasalka dhexdiisa, laakiin natiijadu waxay tahay in Maayga uu yahay luqad ay dad yar u barten akhrinta iyo qorista. Helitaanka koox waraysan karta oo u rogi kara nuxurka Maayga duubista waxay ahayd mid adag. Helitaanka turjumaano ka soo turjumi kara Maay-ga oo Ingiriisi u tarjuma ayaa aad uga sii dhib badnaa.

Lifaaqa 3:

Eray bixinta muhiimka ah

English	Mahaatiri	Maay
Abdominal pain	<i>cabool xanuun</i>	<i>alool dhuuri / uur dhuuri</i>
Aching muscles	<i>murqo xanuun</i>	<i>Murug dhuuri</i>
Bowel	<i>Saxaro</i>	<i>Udu / xaar</i>
Consequences	<i>Cawaaqibta</i>	<i>Natiijo humy</i>
Dangerous	<i>halis ah</i>	<i>Wal eed iyo eeda lanka obsadoow</i>
Diarrhea	<i>Shuban</i>	<i>Shuban</i>
'Different types of poliomyelitis'	<i>'Noocyada kala duwan ee cudurka dabaysha'</i>	<i>'Udurky dabeely inta l shal bahaaw'</i>
Difficulty breathing	<i>Neefsashada oo adkaata</i>	<i>neefta ii kokooyaase / neefta oo kokooyaase</i>
Disabled person	<i>Curiyaan / Naafo</i>	<i>Jiis / Boosow</i>
Fever	<i>Xumad / qandho</i>	<i>Qandhydy / kor ugaar</i>
Headache	<i>madax xanuun</i>	<i>madi dhuuri / madaga i dhuuriyooye</i>
High temperature	<i>Heer kulka sare</i>	<i>Habriir / Ugaar</i>
Hunger	<i>Gaajo</i>	<i>Baahi / yurqud / lees / shaafad</i>
Immunity	<i>Difaaca jirka</i>	<i>difaaca korka</i>
Malnourishment	<i>Nafaqo-daro</i>	<i>Nahal daro / hiil daro</i>
Oral vaccination	<i>Talaalka afka</i>	<i>Tilaalkyafky / Goojo</i>
Paralysis	<i>Curiyaan / Naafo</i>	<i>Boos / jiis</i>
Polio	<i>Dabayl / Cudurka dabaysha</i>	<i>dabeel (jinni)</i>
Protection	<i>llaalin / difaacid</i>	<i>magan galyo / waardi / iska waardiyeeyaase</i>
Safe	<i>Amaan</i>	<i>nabad galyo</i>
Sick / sickness	<i>Xanuun</i>	<i>Jiro</i>
Sore throat	<i>dhuun xanuun</i>	<i>Dhuun dhuuri</i>
Stiffness of the neck	<i>Qoorta oo adkaata</i>	<i>qoor adeeg</i>
Strong	<i>Xoog badan</i>	<i>Hoogun / hoogaa laya</i>
Swallowing	<i>Laqid</i>	<i>dhunjin</i>

... continued from previous page ...

English	Mahaatiri	Maay
Symptoms	<i>Calaamado</i>	<i>Alaamado</i>
Transmission	<i>iskugudbin</i>	<i>iska daarasho / dhibaal eh</i>
Treatment	<i>Daawayn</i>	<i>Daween qof oo ladaaweeyaaw</i>
Tiredness	<i>Daal</i>	<i>Noog</i>
Vaccination	<i>Talaal</i>	<i>Tilaal</i>
Vaccine	<i>Cirbada talaalka</i>	<i>Irbydy tilaalky</i>
Virus	<i>Vaayras</i>	<i>vaayras</i>
Vomiting	<i>Hunqaaco / matag</i>	<i>Mantaq / mandah</i>
Weak	<i>Daciif ah</i>	<i>tawar daro / hiil daro / taag daro</i>

Lifaaqa 4: Tijaabinta Sawirada

Sawir	Waxay dadku arkeen	Waxaa ay fahamin	Waxaa ay ku talin lahaayeen in wax ka badal lagu sameeyo
	<p>Canug xanuunsan iyo hooyadiis</p> <p>'In uu jiro ilmo halkan jiifa, laakiin ma garanayo waxa ku dhacay. Maxaa lagu magacaabaa? Kani waa matag, midna, maxaa loo yaqaan? Hooyadii ayaa ag taagan, oo madaxa ayay ku haysaa, tanna lugaha kor ayay u qaadaysaa, kan qoortisuna way qallafsan tahay, laakiin ma garanayo waxa ku dhacay, kan qoortuna waa foorarsanaysaa, aniguna waan kari karaa. 'ma sheegin waxa ay tahay.'</p> <p>'Ilmahan oo hooyadii garab taagan tahay ayaa qandho la ildaran tahay, ilmahan kalena waa matagaya. Ma garanayo waxa ku dhacay.'</p>	<p>Inuu sawirku ku saabsan yahay dabeesha is</p> <p>Erayada ku qoran boodhka ayaa ah kuwo aan la fahmi karin sida ay ku qoran yihiin Mahaatri oo aan ahayn Maay.</p>	<p>Afku waa inuu noqdaa Maay, xarafkuna waa inuu noqdaa mid ka sii dhiiran oo cad. Sidoo kale: 'Sawirada carruurta waa in la kordhiyaa.'</p> <p>Si loo fahmo wanaagsan, ilmaha waa in loo sawiraa si dhab ah oo aan loo sawirin sida toyna.</p> <p>Daawada waa in lagu muujiyaa, tusaale ahaan, iyada oo la marayo sawirada ka hor iyo ka dib: 'Waxay ila tahay inay fiicnaan lahayd haddii sawir iyaga laga qaado ka dib markay qaataan warqadda daawada oo ay dareemaan fiicnaan. Si aan u aragno halka ay ku xanuunsanayaan iyo halka ay ku nafisteen.'</p>

... continued overleaf

Bidix:

- Qof fadhiga/ saxaroodo

Dhexe:

- Loo fahmay fikrado/calaamadaha u taagan

saxarada, duqsiga, hunguriga, gacmaha/faraha, cuntada, dadka qaar ayaa ah kuwo aan nadiif ahayn:

‘Waxaan fahmay nadaafad darro la’aan in cudurka dabeysha uu bilaaban karo.’

‘Waan fahmayaa qof saxaro iyo matag leh, waxaana arkay in dukhsigu diyaar u yahay inuu qaado markaas ninku wuu matagayaa, waxaanan arkayaa shuban.’

Midig (sare):

- Qofka wax cas afka kaga dhejiya/cunaya/nin qaaddo sita.

Midig (hoose):

- Qofka wax baa afka ku jira/qof baa wax cunaya.

In sawirku ku saabsan yahay gudbinta dabaysha

Calaamadaha (saxarada, duqsiga, cuntada, gacmaha) ma sheegaan sheeko lafteeda iyada oo aan qoraal la socon.

Matagga qaar uma gartaan sida oo kale, laakiin sida wax cunista.

Erayada ku qoran boodhka lama fahmi karo sida ay ku qoran yihiin Mahaatri oo aan ahayn Maay.

Qoraalka waa in lagu qoraa Maay.

Dadku waa in ay u ekaadaan dadka bulshada dhexdeeda ah: ‘Waxa kale oo aan jeclaan lahaa in dadkaas la sameeyo (la sawiro/la ekaado) dadka Soomaaliyeed. Dadkaasi maaha kuwo ka soo jeeda beeshayada. waxaanan jeclaan lahaa in lagu qoro Maay, dadkana laga dhigo Maay.’

Dadku waxay wadaageen sharraxaadaha soo socda sawirka:

Bini’aadamka / haweenka qaarkood waa la sawiray, iyaga oo wax qoraya

- Ilmaha waxaa la siiyaa daawo iyo ama biyo
- Qof ayaa afka ilmaha wax ku tuuraya
- Qof ayaa ilmaha siiya tallaalka dabaysha: ‘Waxaan arkaa ilmo la siinayo dhibcaha dabaysha’
- Waxaa jirta gabadh bac sita oo samaynaysa ‘tababar wacyigelin’

Muuqaalka guud waa mid aad u jahawareersan, laakiin dadka qaar ayaa u fahmay sawirkan inuu ku saabsan yahay ololaha tallaalka dabaysha.

Erayada ku qoran boodhka lama fahmi karo sida ay Mahaatri ku qoran yihiin. Erayada sidoo kale aad bay u yar yihiin in la akhriyo.

Qoraalka waa in lagu qoraa Maay: ‘Tani maaha wax aan fahmay. Ha igu dhibin tan. Haddii aad ka dhigto Maay, waan fahmi doonaa.’

Qoraalku waa inuu ahaadaa far waaweyn: ‘Marka qoraalkan waxaan u baahanahay in lagu sameeyo xarfo ka weyn.’ Sidoo kale, dadka la sawiran waa inay u ekaadaan dad Soomaaliyeed.

Lifaaqa 5: Tijaabinta xayasiinta raadiyada

Waxay dadku fahameen

Soo jeedinta wax ka badalka

Barta maqalka 1: Mahaatri – cod horey loo duubay

Fahamka gaaban ee ereyada muhiimka ah ee la yaqaan:

‘Marka hore waxyaabihii aan hadda dhageystay in kastoo aanan si fiican u fahmin Maxaatiri, hadda waxyaabihii aan ka maqlay maqalka. Waxaan ka xusi karaa oo kaliya sida (Barkac yaasha) dadka barakacay ee uu sidoo kale sheegay in uu sidoo kale ku daray tallaalka cudurka dabeysha. Anigu kuwan uun baan fahmay laakiin waxba ka fahmi maayo Maxaatiri; Maay ayaa fiicnaa lahayd.’

‘Waxaan nahay dad reer miyi ah, luqadda Maxaatiri si fiican uma fahmeyno. Hadda waxa aan dhageystay waxa ay ahayd mar uu soo hadal qaaday cudurka tallaalka iyo in yar oo cudurka dabaysha ah oo uu ku daray. marka, Maxaatiri si fiican uma fahmin. Waxaan jeclaan lahayn Maayga laakiin Maxaatiri ee dadku ka dhageystaan idaacadaha, si fiican uma fahmeyno.’

‘Kaliya waxaan maqlaa tallaalka, mana garanayo waxa ay ka dhigan tahay, weligayna ma maqal codkan; Kaliya waan maqlaa. Waxa uun la yidhi, “tallaalka, tallaalka,” laakiin wax aan helayaa ma jiraan. Ma awoodo inaan fahmo.’

‘Wax kale oo aan fahmay ma jiro, kaliya cudurka iyo tallaalka uu sheegay.’

‘Waxba maan fahmin, waxaan maqlay odayaasha oo murmaya, markaa ma fahmin.’

‘Waan fahmay qaar ay ka mid yihiin tallaalka dabaysha oo aan carruurta geynayo xarunta caafimaadka. Maqalka qaybaha qaar waan ka fahmay laakiin si fiican uma fahmin.’

Dadka u dhashay afka Mahaatiriga waxay si degdeg ah ayay ugu hadlaan afka:

‘Qofna ma fahma xitaa codka baahinta. Haddii aan fahmi karo codka - waa cod degdeg ah.’

‘Sababta aanan u helin waa sababtoo ah goobta raadiyaha ayaa aad u dheereysa.’

‘Ma jirto wax kale oo aan fahmay oo aan ka ahayn inay ka hadlayaan tallaalka.’

Qaar ka mid ah dadka ku hadla Maayga ayaa eber fahamka Mahatiri:

‘Waxba maan fahmin. 5 sano ayaan joogaa aniga oo aan fahmin Maxaatiri, marka aniga waxa ay afkooda ku sheegayaan ma fahmin. Suuqa Bakaaraha ayaan galaa oo soo noqdaa, xitaa reer Banaadiriga aan la falgalay ma fahmeen oo marna ima dhibin. Waxaan ku dheggannahay luqaddayda: Maay. Waxaan halkaan joogaa 5 sano inkastoo aanan aqoon si aan ugu hadlo luqadda. Haddii la i yidhaahdo u keen carruurta, wax kasta oo ay sameeyaan, waan kaxeeyaa.’

Ku soo gudbi duubista afka Maayga:

‘Isku duubis la mid ah waa in lagu sameeyaa Maay si qof kastaa u dhagaysto midka uu fahmayo.’

‘Ma garanayo waxa maqan; Ma garanayo waxay leeyihiin. Haddii ay ii sharxi karaan, taasi way fiicnaa lahayd. Isagoo leh Mam, tani waxay u fiican tahay carruurta, sababtoo ah sidoo kale ma fahmin; xataa ma yaqaaniin luqaddayda. Hadday igu yidhaahdaan, hooyo, kani waa kan, kani waa kan, ha idhaahdeen wax fikrad ah kama hayo arrintan.’

‘Waa in wax badan lagu kordhiyo shaqaalaha iyo dadka Maayga ah. Ilaa hadda, waxba maan fahmin. Aniga ahaan, waan fahmi karay in qofku uu yahay Maay.’

‘Fikradayda, waxaan jeclaan lahaa in lagu qoro ama lagu qoro luqaddan sababtoo ah waa luqaddayda (Maay).’

‘Haa, af Maayga ayaa maqan, waan hubaa haddii ay Maayga ahaan lahayd, in aan maqalka fahmi lahaa.’

‘Waxaan jeclaan lahayn inaan ku helno macluumaadka Maay laakiin ma fahmin Maathiri.’

‘Waxaan ka codsan lahaa inay soo sheegaan afka hooyo iyo maayga labadaba, haa, labaduba way ku kala duwan yihiin qofka wax maqlaya iyo qofka aan afkiisa hooyo fahmin iyo kan maayga.’

‘Waxaan rabaa in aan dhageysto idaacadda Maxaatiri oo aan ku daro Maayga iyo lahadaha gudaha. Dadka qaar waxa ay rabaan Mahatiri qaarkeenna waxa ay rabaan Maayga, in la isku dheeli tiro oo qof walba ha maqlo waxa uu fahmi karo.’

‘Waxaan jeclaan lahaa in la beddelo Maay.’

‘Haa, afka Maxaatiri waxa uu u baahan yahay in lagu beddelo afka Maayga. Ma fahmin (Maxaatiri) waxaan u baahanahay luqadda Maayga.’

‘Codka la duubay ee raadiyaha waxaan rabaa in lagu beddelo luqadda Maayga. Ma aqaano Maxaatiri laakiin, ha u beddelaan Maay.’

‘Waxaan jeclaan lahaa inay duubaan luqaddayda, taas oo ah codkayga oo aan fahmi karo.’

Waxay dadku fahameen	Soo jeedinta wax ka badalka
Barta maqalka 1: Mahaatri – cod horey loo duubay	
<p>‘Ma jiraan wax aan fahmayo sababtoo ah wax walba ayay khalkhal galinaysaa. been baan kuu sheegayaa haddaan kuu sheego waxaa jira shay ama laba ama saddex oo aan ka helay.’</p> <p>‘Waan dhegastay, laakiin ma jiraan wax aan fahmay.’</p> <p>Macluumaadka caafimaadka guud ahaan waa hooseeyaa:</p> <p>‘Ma jirto wax aan maqalka ka fahmay oo aan hadda dhageystay, waa Maxaatiri oo kaliya, mana fahmin Maxaatiri. Sidoo kale ma garanayo waxa uu yahay dabayshu.’</p> <p>‘Waxaa jira wax ay ka sheegtay dabaysha iyo tallaalka. Inta kale ma fahmin sababtoo ah codku wuxuu ku qoran yahay luqad aanan fahmin. Waxba kama ogi.’</p>	
Barta maqalka 2: Mahaatri – cod horey loo duubay	
<p>Kaliya faham qayb ka mid ah Mahatiri hadalka:</p> <p>‘Qaar maan fahmin, laakiin kan waxaan fahmay xarunta caafimaadka iyo qandhada, waxayna dhaheen daciifnimo, halka qaar kalena ay sii hadlayaan.’</p> <p>‘Waan fahamsanahay in aan qabo xanuunka jirka. Waa inaan aado xarunta caafimaadka. intaas uun baan fahmay.’</p> <p>‘Ninyahow, dhawaaqani ma cadda, cudurkanina waa daacuun, daacuunkana waxaan u naqaannaa fuuq-bax ama shuban iyo matag, laakiin taasi iimay caddayn. Waxaan ku siinayaa fikradda guud ee aan ka helay.’</p> <p>‘Waxaan helay wax la mid ah caafimaadka, iyo daacuunka oo ay dhahayeen, laakiin wax kale ma jiraan.’</p> <p>‘Waxba maan fahmin; Hadda waxaan helay caafimaad Waxaan jeclaan lahaa inaan dhageysto codka luqaddayda, waxaanan kuu sheegi karaa inaan fahmay.’</p> <p>‘Haa, maqalkan waxaan ku fahmay in saxarada iyo kaadida ilmaha la geeyo xarunta caafimaadka haddii wax qandho ah lagu arko. Inta kale ma aqaan.’</p> <p>‘Waxaan maqlay ereyo aan garanayo. Ma fahmin ujeedadooda, laakiin waxaan maqlay iyagoo leh toban iyo afar iyo toban maalmood iyo cudurka dabeysha.’</p> <p>‘Maan fahmin mid ka mid ah kuwa aan dhegastay.’</p> <p>‘Haa, waxaan leeyahay faham kooban oo ku saabsan ereyo gaar ah oo ay ka mid yihiin “Polio” iyo “in aan dhibbanayaasha geyno goobaha caafimaadka.” Marka laga reebo ereyadan, ma fahmin inta kale ee dooda.’</p> <p>‘Inta yar ee aan ka fahmay waxay ahayd qandho, daal, daciifnimo,</p>	<p>Ku bixi duubista Maayga:</p> <p>‘Afka Maayga ayaa maqan, si aan u fahmo warbixinta oo aan fikraddayda ka dhiibto.’</p> <p>‘Marka hore, su’aashani waxay la mid tahay tii aad hore ii waydiisay, waxaanan hore u soo sheegay inay habboon tahay in shaqaalaha doodda ku jira ay u adeegsadaan luqadda Maayga si ay u fahmaan oo ay u wada xidhiidhaan.’</p> <p>‘Maadaama lagu soo hadal qaaday qodobbo muhiim ah, waxaan jeclaan lahaa inay u beddelaan luqaddayda si aan u fahmo oo aan u bixiyo jawaabahayga. Midkii hore iyo sidoo kale wax kamaanan fahmin. Waxaan rabaa inaan barto luqadda Maayga.’</p> <p>‘Marka hore, inta u dhaxaysa codka koowaad iyo kan labaad, waxba maan fahmin. Fahamka tallaalka waxaa ka maqan Maay, sidaas darteed Maay waa in lagu daro.’</p> <p>‘Sidaan hore u idhi, ha nagu dhibin dhawaaqyo cod ah oo aynaan aqoon u lahayn.’</p> <p>‘Luqad kale noo keen haddii aad xog iga rabto ama aad ii sharaxdo kaliya ii ciyaar luqad aan aqaano’.</p> <p>‘Muuqaalkan maqalka ah waa sidii aan horay kuugu sheegay. Waxaan rabaa inaad ku darto Maay. Maxaa Maay noogu maqan? Sideed Maay uga heli kartaan meesha aad ku duubtay faylkan maqalka ah? Waxaan rabnaa in luqadda Maayga la duubo. Waxaan rabnaa inaan maqalno wax aan fahmi karno oo aan ka baran karno. Taasi waa luqaddayda.’</p> <p>‘Arrinta halkan waa in aanan fahmin luqadda Maxaatiri. Waxaan doorbidi lahayn in nalagu wargeliyo afkeenna, maadaama ay taasi tahay waxa aan fahmi karno. Ma awoodno inaan fahamno Maxaatiri.’</p>

Waxay dadku fahameen	Soo jeedinta wax ka badalka
Barta maqalka 2: Mahaatri – cod horey loo duubay	
<p>shuban iyo matag, intaas uun baan fahmay. Ilaahay ha ku barakeeyo.’ Waxaan fahmay matag kaliya; shuban iyo qandho daran.’</p> <p>‘Waan fahamsanahay in aan qabo xanuunka jirka. Waa inaan aado xarunta caafimaadka. intaas uun baan fahmay.’</p> <p>Qaar badan xitaa waxba ma fahmin: ‘Codkaan waxba ma fahmin.’</p> <p>‘Waxba kama fahmin, kaliya waxyaalaha isku daraya “juluk juluk” (cod yaab leh).’</p> <p>‘Waxba kuma fahmin codkan.’</p> <p>‘Sida aad sheegtay, codku waxa uu ahaa luqadda Maxaatiri, laakiin waxba maan fahmin.’</p> <p>‘Markaa, maqalka aan hadda dhegastay waxa uu la mid yahay kii hore oo wax farqi ah oo u dhexeeya ma jiro. Wali waxay ku taal Maahatiri. Midkan iyo kii horeba waxba kama fahmin.’</p>	<p>‘Maxaa yeelay weriyaha kanaalka idaacadaha haddii uu ku hadlo luqaddeyda waan fahmi doonaa laakiin luqadaha kale ma ahan luqad aan fahmi doono marka ay yiraahdaan “maxa/maha!” Waxaan u malaynayaa haddii ay i soo weerarayaan, waan cabsanayaa.’</p>
Barta maqalka 3: Mahaatri – cod horey loo duubay	
<p>Markii duubista lagu wadaagay Maay, si fiican ayaa loo fahmay: ‘Maqalkan aan dhageystay waa Masha Allah. Waa tii aan ka hadlayay.’</p> <p>Erayada qaar ee Maayga ayaa laga yaabaa inay u baahdaan in la sharaxo, maadaama dadku aanay garanayn macnahooda. Waxa muhiim ah in ereyada cilmiga noolaha loo turjumo luqad fudud: ‘Waan maqlay waxa loo yaqaan curyaanimada, laakiin ma fahmin macnaha taas.’</p> <p>‘Waxaan maqlay waxa loo yaqaan “naafada”. Maxaa naafada ah?’</p> <p>‘Calamadaha isaga ku soo bilowday markii hore lama aqoon balse haddaan maqlay inuu fahmay, waxaa jiray calamadaha ku bilaabay daal badan, qandho badan, shuban iyo matag oo aanan fahmin.’</p> <p>‘Waxaa jira erayo badan oo aan maqlay oo caafimaadka la xiriira, sababtoo ah maan baran caafimaadka, waxaana maqlay erayo badan oo caafimaadka la xiriira.’</p> <p>‘Ma baran aqoonta caafimaadka sidaas darteed waan isticmaali doonaa ma baran aqoonta caafimaadka.’</p> <p>Lahjadaha Maayga oo dhan isku mid maaha, laakiin lahaduhu waxay noqon karaan kuwo la isku fahmi karo: ‘Haa, waxa laga yaabaa in aan fahmo saddex-meelood laba meelood, laakiin seddax-meelood meel ayaan khalad u fahmay.’</p> <p>‘Waxay ku dareen erayo aanan fahmin, balse waa lahad la mid ah kan Maayga, wax badan ayaan ka fahmay, Alxamduillaah.’</p>	<p>Af Maay waa in lagu tarjumaa: ‘Waxaan jeclaan lahayn in wacyigelintu noqoto Maay.’</p> <p>‘Maxaa yeelay waxaad tihiin kuwa caafimaadka ka walaacsan, waxaan rabnaa inaad wax walba u sameysataan si aad u hubisaan in dadka ku hadlaa ay yihiin labada luuqadood ee Maay iyo Maxaatiri, si dadka kale ay u fahmaan.’</p> <p>‘Marka hore, guud ahaan, af-soomaali igu dheh. Waxaan odhan lahaa qof walba afkiisa wuu fahmaa oo dadka Maxaatiri ku hadlaa ha lagu qoro afkiisa, kan Maayga ku hadlayana ha loo qoro Maay.’</p> <p>‘Midkan aad baan u fahmay, ra’yigoodana waxaan ka dhiiban doonaa waa haddii la beddelo afka si aan u wada fahanno dhammaan Soomaalida, loogana faa’iidaysto tallaalka dabaysha.’</p> <p>Bixi liiska ereybixinta muhiimka ah ee Maay: ‘Aragtideyda, waxaan aaminsanahay inay faa’iido leedahay in ereyada gaarka ah ee aan hore u soo sheegay lagu tarjumo ama lagu sharaxo Maay, si aniga iyo dadka ku hadla Maayga aan si wanaagsan u fahanno dooda.’</p>

Tixraac

- 1 Warbixintan oo dhan waxaanu isticmaalnaa higgaaadda Maay, inkasta oo luqaddan sidoo kale loo yaqaan Mai, Maay Maay iyo Mai Mai.
- 2 UNICEF waxa ay ogolaatay in ay la wadaagto macluumaadka ku saabsan faa'iidooyinka tallaalka ee luqadda Maayga dhowr xero oo barakacayaal ah. Xeryahaan waxaa ku nool dad u badan kuwa ka soo jeeda Koonfurta oo ay u badantahay inay ku hadlaan Maay. Go'aankan waxaa la qaatay ka dib markii la soo gabagabeeyay shaqadayada goobeed. Si kastaba ha ahaatee laga bilaabo Noofambar 2023, ma aannu awoodin in aan helno caddaynta ah in siyaasaddan cusub la hirgeliyey. Waxaan wali wadahalad kula jirnaa hay'adda UNICEF oo ay wadashaqeyn leeyihiin Wasaaradda Caafimaadka si aan u ogaanno sidii loo hirgelin lahaa.
- 3 Baadhitaanno la sameeyay ayaa sheegaya in qiimaha hadda jira uu kor u dhaafayo 95 boqolkiiba, taas oo ah arrin cajiib ah marka la eego macnaha guud, laakiin nasiib daro ma gaadhin heerkii lagu cirib tiray cudurka dabaysha.
- 4 <https://cornerstone.lib.mnsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1275&context=etds>
- 5 <https://clearglobal.org/resources/language-use-in-somalia-research-report/> and <https://clearglobal.org/resources/language-use-in-somalia-quantitative-research/>
- 6 Ibid.
- 7 Ibid.
- 8 Eno, Mohamed A. (2008, p. 221) The Bantu Jareer Somali: Apartheid-ka Geeska Afrika oo laga soo saaray. London: Adonis & Abbey Publishers.
- 9 Dadka la wareystay ayaa lagu soo xushay in ay ku hadlaan lahad kasta oo Maayga ah balse aysan ku hadlin/fahmin wax Maxaatiri ah ama ay aad u kooban tahay fahamka Maxaatiri. Dad badan oo ku hadla afka Maayga ee Banaadir ayaa bartay ku hadalka Maxaatiri. Shakhsiyaadkani ma ahayn kuwo khuseeya ujeedooyinka gaarka ah ee daraasaddan. Lama oga tirada dadka ku nool xeryaha barakacayaasha ee ku nool magaalada Muqdisho iyo nawaaxigeeda in ay ku hadli karaan oo kaliya ama ay fahmi karaan Maayga oo aan lahayn heer shaqo oo Mahatiri ah.

ka shaqaynta ilaalinta xuquuqda dadka laga tirada badan yahay iyo dadka asaliga ah

minority
rights
group
international

**CLEAR
Global**

Caqabadaha luuqadeed ee ololaha talaalka dabaysha gudaha Somalia: Diirada lagu saaray dadka ku hadla lahjada Maayga ee Banadir

Warbixintan iskaashiga ah, CLEAR GLOBAL, HISA, JVDC, MCAN iyo Kooxda Xuquuqul Insaanka laga tirada badan yahay ee International waxay sahminayaan fahamka farriimaha tallaalka dabaysha ee barakacayaasha Muqdisho, Degmada Banaadir, Koonfur-bari Soomaaliya ee ku hadla Maay kaliya ama inta badan ku hadasha. Colaado, macaluul iyo fatahaado soo noqnoqday ayaa la arkay qoysas tiro badan oo u guuray gudaha Soomaaliya. Haddaba, baahida loo qabo bixinta caafimaad loo dhan yahay ee gudaha xeryaha barakacayaasha waa muhiim. Warbixintu waxay ku salaysan tahay waraysiyo lala yeeshay 24 ku hadla af-Maay saddex goobood oo kaamamka barakacayaasha ah iyadoo la adeegsanayo qalabyo kala duwan oo ay ku jiraan habab tayo leh sida imtixaan fahamka. Natiijoyinku waxay muujinayaan in kuwa ku hadla kaliya ama ugu horreeyaan Maayga aysan si buuxda u fahmin inta badan fariimaha caafimaadka ee ku saabsan tallaalka dabaysha iyo dabaysha ee lagu soo bandhigo ololaha tallaalka hadda jira ee isticmaala lajlad kale ama luqad kale oo lagaga hadlo Soomaaliya (Mahaatiri). Aaladaha muuqaalka ah iyo sawirada ay weheliso qoraalka Mahaatri, oo ay isticmaalaan shaqaalaha caafimaadka si ay ugu sharxaan dabaysha dadka ku hadla Maayga, ayaan sidoo kale si fiican loo fahmin. Natiijoyinkani waxay muujinayaan in kuwa ku hadla Maay-ga oo keliya, in luqadda isgaarsiintu ay caqabad ku tahay, taasoo la macno ah in qaarkood aysan isku qorin barnaamijyada wacyigelinta tallaalka, taasina ay gacan ka geysato niyad-jabka dadaalka badan ee lagu doonayo in 100% lagu gaaro heerka tallaalka si loo cidhib tiro cudurka dabaysha. deegaanka.

Heerarka kalsoonida lagu qabo ololayaasha ciribtirka cudurka dabeysha ee ka jira xeryaha barakacayaasha ayaa ah mid hooseeya, natiijoyinkan cilmi-baaristu waxay muujinayaan, ugu yaraan sababtoo ah la'aanta matalaadda qowmiyadeed ee agabka aragga ee hadda jira, iyo maqnaanshaha tarjumaadda xasaasiga ah ee dhaqanka iyo luqadda ee ololaha ciribtirka dabaysha ee Maay dadka ku hadla.

Warbixintani waxay ilo muhiim ah u noqon doontaa shaqaalaha caafimaadka, dadka u dhaqdhaqaaqa xuquuqda aadanaha, khubarada dabaysha, cilmi-baarayaasha iyo ololeyaasha caafimaadka ee Qaramada Midoobay ee doonaya inay fahmaan baahida siyaasadaha caafimaadka dhaqamada kala duwan ee Soomaaliya, iyo baahida loo qabo in mudnaanta la siiyo dalabaadka kooxaha laga tirada badan yahay ee barokacay. Helitaanka caafimaadka ayaa la wiiqay iyadoo ay sabab u tahay mala awaal la sameeyay ama la aaminsan yahay in dadka ku hadla Maay iyo Maxaatiiri ay fahmaan labada luqadood taasoo saameysa sida macluumaadka loo faafiyo, taasoo saameyn xun ku yeelanaysa heerarka tallaalka.

Warbixintani waxa kale oo ay ku soo gebagebaysay in haddii aan ololayaasha caafimaadka ee looga dan leeyahay in lagu dabar gooyo cudurka dabaysha ee Soomaaliya laga hadlo gaar ahaan luqadda, qowmiyadaha iyo dhaqanka, iyo arrimaha la takooro kooxaha laga tirada badan yahay aan la mudnaan siin ololaha dabaysha ee heerka qoritaanka iyo tababarka shaqaalaha iyo qaabaynta habboon ee suugaanta iyo agabka aragga, yoolalka lagu gaaro 100% heerka tallaalka ee dadka deegaanka ee ku nool Degmada Banaadir ayaa ahaan doona kuwo adag.

Kooxda Xuquuqda Yaryar ee caalamiga 54 Wadada Ganacsiga, London E1 6LT, United Kingdom
Tel +44 (0)20 7422 4200 Fax +44 (0)20 7422 4201 Email minority.rights@minorityrights.org
Mareegta internetka www.minorityrights.org

ISBN Online 978-1-915898-11-1.

Booqo shabakada www.minorityrights.org si aad u hesho macluumaad badan oo ku saabsan dadka laga tirada badan yahay iyo dadka asaliga ah ee aduunka.